

Entestades a treure de polleguera.

Dones i societat a Catalunya

Isabel Segura

(Foto Natàlia Limones)

Isabel Segura Soriano, és historiadora i s'ha especialitzat en història urbana i en la recuperació de la memòria històrica de les dones. Ha publicat, entre d'altres, *Barcelona-Chicago-Nueva York*, 2013; *La modernitat a la Barcelona dels cinquanta. Arquitectura industrial*, 2010; *Viajeras a La Habana*, amb la fotògrafa Pilar Aymerich, 2008; *Memòria d'un espai*, 2007; *La Habana para mujeres*, 2003; *Viatgers catalans al Carib: Cuba*, 1997; i *Guia de dones de Barcelona*, 1995. Ha estat curadora d'exposicions, entre d'altres, *La lluita per l'oportunitat de viure*, 2010; *D'institut a centre de cultura de dones. Centenari de l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la dona*, 2010; *Maria Mercè Marçal: El cos, creació i representació*, 2008.

Entestades a treure de polleguera.¹

Dones i societat a Catalunya

Isabel Segura

24

Museus, llibres, exposicions, celebracions, commemoracions, prenen com a fil conductor de la història col·lectiva la guerra, les invasions, en definitiva, l'expansió territorial. La guerra com a motor de la història, la violència com a fil conductor del relat històric. Poques vegades s'expliquen els interessos de poder, d'hegemonia, de control sobre la població que hi ha en el rerefons d'aquesta història. La violència del relat històric ha pretès legitimar totes les violències.

¹ Agraïixo a Marta Selva Masoliver el títol.

Una part d'aquest article es basa en el llibre d'Isabel Segura. *La lluita per l'oportunitat de viure*. Barcelona, Generalitat de Catalunya 2010.

*“Puesto que-l mugeril flaco bullicio
no debe entremeterse en arduas cosas,
pues luego dicen lenguas maliciosas,
que es sacar a las puertas de su quicio.*

*Si el voto mío vale por mi officio,
y haver sido una entre las más curiosas,
que de ver e imprimir las más famosas
historias ya tengo uso y exercicio”².*

Escrivia Jerònima Galés, impressora valenciana del XVI, a tall de resum biogràfic, on es reivindicava en l'exercici del seu ofici, el d'impressora, i com a cap del taller més important d'aquell segle. Nogensmenys, un segle abans, una altra valenciana, Sor Isabel de Villena, escrivia *Vita Christie*, considerada la primera obra proto-feminista de la literatura catalana, que va ser editada per una altra dona, sor Aldonça de Montsoriu.

Jerònima Galés i sor Isabel de Villena, es prenen el dret a l'exercici d'un ofici i el dret a l'escriptura, tot expressant amb la seva pràctica i els seus textos, el dret a fer i a dir, uns drets que no sempre els seran reconeguts. Encara, en el darrer terç del segle XIX, Dolors Monserdà manifestava que va anar a consultar al confés si la seva voluntat d'escriure i de publicar, era o no era pecat. No sabem la resposta, però ella no va parar d'escriure ni de publicar. I encara sobre Caterina Albert, algú va dir –i no era pas metge-, que tenia més gens masculins que femenins, per a justificar la seva vàlua literària. Anècdotes a banda, que de ben

segur els van complicar la vida a moltes, moltíssimes dones, el que denoten és l'oposició social a la dedicació de les dones a la creació, en tots els seus àmbits, literaris o en l'exercici de qualsevol professió, excepte aquelles que els estaven assignades.

² Rosa M. Gregori Roig. *La impressora Jerònima Galés i els Mey (València, segle XVI)*. València, Generalitat Valenciana, 2012, p. 17.

Amb la seva pràctica i les seves accions, les dones que ens han precedit, han impulsat el debat sobre les seves capacitats i el dret a l'exercici d'una professió. Anys, segles i segles, les dones han impulsat i participat en debats públics, amb els mitjans que cada època posava a la seva disposició, per a donar visibilitat a la seva exigència d'accés a l'exercici d'una professió, de qualsevol professió, alhora que rebutjaven l'adscripció a unes feines concretes, pel sol fet de ser dones, tot qüestionant la feminització d'algunes professions.

26

Quan l'aprenentatge abandonà els obradors i es va cloure en recintes industrials, les dones s'hi van abocar. La revolució industrial, va ser qüestió de dones. El 80% de la ma d'obra en el sector tèxtil, era femenina, i va continuar sent majoritàriament femenina, fins que el sector entrà en crisi a la dècada dels setanta del segle XX. Però dues violències contra les dones s'exerciren en els recintes industrials. Una, la violència econòmica, implantada amb baixos salaris que no permetien la subsistència. L'altra, la violència sexual, l'assetjament sexual a la feina. En el darrer terç del segle XIX, ser feminista, o que algú et titlès de feminista per facilitar l'accés a la formació de les dones, podia comportar seriosos problemes.

Clotilde Cerdà i Bosch, arpista reconeguda internacionalment, creà l'Academia de Ciencias, Artes y Oficios de la Mujer, el 1885, a la Rambla de Barcelona. Per posar en marxa l'acadèmia, Clotilde Cerdà s'envolta de dones que ja tenen una llarga trajectòria professional i un reconegut prestigi en els àmbits de la literatura, el periodisme i la medicina.

Una d'elles és Josefa Massanés, poeta vinculada a la Renaixença i que havia creat amb anterioritat -el 1869- una escola per a la formació de les noies. Una de les persones cabdals en l'organigrama de l'acadèmia va ser Antònia Opisso, que actuà com a secretària. Pocs anys més jove que Clotilde, havia nascut a Tarragona el 1855, era col·laboradora de diversos diaris i revistes, autora teatral -havia publicat *Mujeres que matan y mujeres que mueren:*

drama en tres actos y en prosa, -estrenada, amb èxit, al teatre Romea, el 20 de maig de 1881-, és un al·legat contra la violència i les convencions que legitimen la mort. I també va escriure la novel·la, *Diario de un deportado*, el 1887, obra innovadora en l'estructura, en la utilització de les veus narratives i en el llenguatge, gens encotillat.

Quan només porten dos anys d'acadèmia, Clotilde Cerdà rep una carta de Morphi, secretari de la reina regent de la corona espanyola:

*“Pero un día aparece V. en Cuba, como queriendo resolver por su influencia el problema de la esclavitud; y presidiendo manifestaciones y juntas que nada tienen que ver con el arte, y ahora la veo a V. erigida en protectora de la clase obrera catalana y de la educación de la mujer... Si los periódicos dicen tonterías, no les haga v. caso, ni se meta a formular acusaciones, ni a hacer cargos ó dar consejos, sin suficiente conocimiento del asunto; porque el resultado tendrá que ser contraproducente”*³

27

L'amenaça de Morphi, l'amenaça de la corona espanyola, va anar més enllà del tancament de l'acadèmia. Clotilde Cerdà i Clotilde Bosch va veure com, una a una, totes les seves actuacions eren denegades, fins i tot les demandes d'indult per a condemnats a mort. *“Supongo sabrá”* -escriu Emilio Bono, advocat defensor, des de València el dia 12 d'abril de 1889- *que el indulto de Macario Ciscar ha sido negado. Las esperanzas que su noble corazón y el de su digna y buena madre acariciaban, se han desvanecido y dentro de algunas horas aquel habrá espirado”*⁴

A partir d'aquest període, amb el tancament de l'acadèmia començà un llarg camí que la portà per diverses ciutats, per diversos continents, de la mà de

³ Isabel Segura. Els viatges de Clotilde Cerdà i Bosch. València, 3 i 4, 2013, p. 76

⁴ ibidem, p. 79

l'arpa i de les seves empreses col·lectives. El primer impuls fou d'anar a Cuba, però l'illa continua sota domini de la monarquia espanyola i, per tant, se li barra el pas. El tancament de l'Acadèmia és simptomàtic de les dificultats de tirar endavant projectes creats i gestionats per dones, per tal de facilitar-los l'accés a la formació, un dret que des de planes de diaris, novel·les, obres de teatre i manifestos, exigien des de mitjans del segle XIX.

Quan Clotilde Cerdà estava en els preparatius per a la creació de l'escola, corria en paral·lel la reivindicació del dret de les dones a la formació el dret al sufragi. En aquells mateixos anys, apareix a la premsa notícies sobre la celebració d'un congrés a favor del dret de vot de les dones que havia de celebrar-se a Mallorca, el 1883. Proclames, invitacions i quan tot just s'acosta la data fixada, prohibició. No es pot realitzar el congrés. La influència de la santa mare església i la manca de voluntat política institucional, aturà la celebració del congrés.

Des del darrer terç del segle XIX, doncs, la reivindicació del dret de vot és convertí en un *leitmotiv* del moviment de dones a Catalunya, les Illes Balears i el País Valencià, potser sense la brillantor del moviment sufragista anglès o nord-americà, potser perquè no hem sabut donar visibilitat a aquell feminisme català que circulava entre randes angleses i música wagneriana, però també entre telers, pupitres i camps. No serà fins el 1931, quan la constitució republicana, reconeixerà el dret de vot per a les dones.

28

La cultura política

Canvis en el sistema de govern: d'un règim monàrquic a un sistema republicà. *Evolució*, revista de dones publicada a Barcelona, saludava la proclamació de la República amb el titular "El 14 d'Abril de 1931" i manifestava la seva confiança que el nou govern reconeixeria la igualtat de drets entre dones i homes, i concretament, el dret al vot femení.

La Constitució de la República Espanyola, aprovada a finals de 1931, abolia els privilegis per raó de sexe i en el seu article 36 disposava que les dones i els homes de més de vint-i-tres anys, tindrien els mateixos drets electorals. Era la

primera vegada en la història de Catalunya i també en la de l'Estat, que es reconeixia el dret de les dones al vot. Una nova iniciativa legislativa va ser aprovada per les Corts republicanes, la Llei de divorci. El primer capítol de la llei, reconeixia el dret a dissoldre el matrimoni i el segon establí que el divorci es produiria quan els dos cònjuges, de comú acord, ho demanessin o bé un d'ells, segons les causes que establí la llei.

Eren canvis que reconeixien les voluntats de diversos col·lectius de dones i d'homes que exigien transformar les relacions entre la ciutadania i les institucions públiques, i també les relacions entre els sexes. En definitiva, volien explorar noves maneres de viure, tant col·lectivament com individualment, lluny de les velles i obsoletes estructures polítiques, lluny dels vells arquetips que establien amb rigidesa com havia de ser i comportar-se una dona i com havia de ser i comportar-se un home. En la recerca exploratòria de noves expectatives vitals que el nou marc polític i legislatiu obria, hi va haver una aposta decidida per la cultura, especialment per part de les dones convençudes de la seva capacitat emancipadora.

29

Calia fer extensiva l'escolarització a totes les criatures i repensar la formació en tots els nivells educatius. A principis dels anys trenta, la taxa d'analfabetisme entre la població femenina arribava al 80%. Era urgent crear noves escoles i serveis per tal que nenes i nens tinguessin dret a l'educació. D'una altra banda, fins a la proclamació de la II República, les escoles estaven separades entre nenes i nens, amb programes educatius diferents per a les unes o els altres. El nou govern apostà per l'escola mixta i la coeducació.

Calia possibilitar l'accés de les dones a la cultura i a la formació professional, fomentar el debat cultural i gestar nous imaginaris. Amb aquest afany, van crear plataformes culturals com ara el Club Femení i d'Esports, el Lyceum Club... Van voler estendre el debat sobre el paper de les dones en la nova

societat en construcció i fundaren els seus propis mitjans de comunicació, com ara les revistes *Evolució*, *Mujeres Libres*....

La literatura es convertí en una via d'exploració per a crear nous referents femenins. Des de tots els gèneres literaris –llibres de viatges, novel·la, assaig, poesia, teatre, periodisme– una munió d'escriptores –Teresa Vernet, Mercè Rodoreda, Anna Murià, Aurora Bertrana i tantes altres– publicaven, eren llegides i guanyaven els premis de més prestigi en l'àmbit de la literatura catalana. En definitiva, apostaren per la cultura amb tota la seva capacitat política. I abordaren la política, des d'aquesta perspectiva.

Nativitat Yarza i Planas va ser elegida alcaldessa de la població de Bellprat i es convertia en la primera alcaldessa republicana. El programa amb què es presentà a les eleccions deia: "Administració republicana, cultura laica i austeritat". Pocs dies després de ser elegida alcaldessa, s'entrevistà amb el president de la Generalitat de Catalunya Lluís Companys, el 13 de febrer de 1934, per fer-li avinent la seva adhesió. A la sortida, la premsa l'entrevistà i a la pregunta del periodista, *"Què pensa de la intervenció de la dona a la política?"*, ella, ras i curt, respongué: *"Jo crec que la dona no ha donat fins ara el rendiment que té destinat en la vida política, per diverses causes, cap d'elles de la seva responsabilitat. La primera, ha estat a causa de la manca d'instrucció o d'una instrucció deficient"*. I continuava: *"Quan la dona catalana s'hagi pogut desfer d'aquest llast i, com a fruit de la seva cultura, opinar lliurement sense els consells del capellà, portarà a cap la seva obra revolucionària, que serà, sens dubte, tant o més avançada que la que han dut a terme fins ara els nostres homes"*.

30

Nativitat Yarza Planas, creu en la cultura, la cultura amb tot el seu potencial alliberador. Així doncs, no és gens estrany que enfoqui la seva vida professional al magisteri: "D'ençà que tinc ús de raó m'he sentit atreta pels interessos de la comunitat i el benestar dels meus semblant" deia l'alcaldesa.

Nativitat Yarza Planas era una dona que entenia la política com la recerca del benestar de la comunitat, un concepte que no s'allunya gaire del que d'altres alcaldesses van aplicar amb anterioritat o posteriorment. A l'entrevista que van fer-li per a l'*Estampa*, i que va ser

publicada el 3 de març de 1934, Nativitat Yarza desvela els seus orígens i parla de la vida de les pageses i de com han reaccionat els homes de la seva població en ser escollida alcaldessa.

Durant l'etapa republicana una generació d'escriptores va fer el seu esclat. Moltes d'elles, havien iniciat la seva dedicació a la literatura durant els anys immediatament anteriors a la República i, sovint, combinaven la literatura de ficció amb la publicació d'articles en premsa periòdica, tant revistes com diaris. Una d'elles, Aurora Bertrana, es va fer popular a partir de la publicació del seu llibre de viatges *Paradisos Oceànics*, publicat el 1930 i que, en pocs mesos exhaurí l'edició. L'obra, recull la seva experiència vital a les illes d'Oceania, una experiència que convertí en literatura. Amb l'aparició d'escriptores, en la literatura catalana sorgeix un fenomen important: el sexe femení es descriu a si mateix i deixa de ser un arquetip. Les autores es converteixen en autores-far, escrivint-se ja no són descrites, i es mostren sense demostrar-se.

31

Si el camp temàtic de la majoria de les autores del segle XIX i dels primers anys del segle XX girava al voltant de la vida domèstica, les autores posteriors l'eixamplaran a mesura que les dones guanyin llibertats i accedeixin a nous espais d'actuació. Si Aurora Bertrana, a finals de la dècada dels anys vint, escriu el seu llibre de viatges *Paradisos oceànics* és perquè des de feia alguns anys havien guanyat el dret a anar soles pel carrer sense haver de lliurar una batalla a cada passa. L'arquetip de feminitat d'èpoques anteriors entra en contraposició amb aquestes dones que trepitgen nous espais i accedeixen a nous àmbits d'actuació més enllà de l'estricament domèstic.

Carme Montoriol, Mercè Rodoreda, Anna Murià, Maria Teresa Vernet, Rosa Maria Arquimbau, Aurora Bertrana i tantes altres, traslladen aquesta contraposició a les seves obres i utilitzen la literatura com a via d'experimentació i capten la tensió entre els rols i els cossos en relació directa amb el món.

Quan la vida perd valor

L'esclat de la guerra civil va posar en joc aspectes de l'organització política, econòmica i social que la Segona República havia impulsat, com ara el sistema de govern democràtic i l'ampliació de l'accés dels ciutadans als recursos. Parlar de recursos, però, no sols vol dir parlar d'economia, és també parlar de l'accés de les dones i els homes a l'educació i a la cultura, a la salut, al temps de vida més enllà del temps destinat a la producció per al mercat, a l'habitatge, a la terra, a l'aigua...

32

La Segona República havia aconseguit ampliar la representació de dones i homes en el terreny polític i en l'àmbit sociocultural i havia iniciat una redistribució en l'esfera econòmica. Però, el 18 de juliol 1936, un grup de militars va fer un cop contra el govern democràticament elegit de la República. El cop militar, comandat pel general Francisco Franco, posava de manifest la negativa dels insurgents a resoldre els seus conflictes i els dels sectors que ells representaven a través de la negociació, del pacte, del diàleg amb el govern republicà legítimament constituït. Els sediciosos van substituir les paraules per la força destructora de les armes. El cop d'estat suposava l'exercici de la violència i, com tota violència, denotava inseguretat, la inseguretat d'aconseguir els seus objectius per una altra via que no fos la de la destrucció de tot allò que durant anys s'havia anat construint: projectes de vida individual i projectes de vida col·lectiva.

El cop d'estat del 18 de juliol de 1936 va ser l'inici de la guerra civil, que es perllongà durant tres anys, de 1936 a 1939. Els insurgents, van posar en pràctica el bombardeig sistemàtic de ciutats i pobles. Si en altres guerres, els objectius prioritaris eren de caràcter militar, les tropes franquistes van convertir la població civil i les infraestructures de la vida quotidiana en objectiu de les bombes.

La rebel·lió militar alterà radicalment el ritme de la vida quotidiana. La militarització d'una gran part de la població masculina va fer que les dones haguessin de garantir el manteniment del ritme de producció en tots els àmbits –agrícola, industrial, comercial, de serveis... Moltes s'incorporaren a sectors de producció i serveis que abans de la guerra eren oficis masculinitzats. Però, a més a més, les dones van continuar sent responsables de mantenir la qualitat de vida de les persones de l'entorn familiar, com històricament havien fet. A mesura que passaven els mesos, comprar els productes alimentaris cada vegada era més difícil. Aconseguir oli per cuinar, pa i altres productes alimentaris, carbó per escalfar-se a l'hivern, exigia hores i hores de cua, i no sempre s'aconseguia tot i les llargues esperes.

Algunes de les dones que van tenir càrrecs de responsabilitat política, com ara les regidores d'alguns ajuntaments, van intentar crear i mantenir serveis, com ara els menjadors col·lectius, per tal de facilitar les activitats de la vida quotidiana. Tanmateix, a les ciutats, la gana era una experiència quotidiana i el seu record habita encara en moltes de les persones que van viure aquell moment.

La vida a la rereguarda, doncs, continuava gràcies a la voluntat de les dones d'intentar mantenir pràctiques, formes, hàbits, responsabilitats, amb aparença de quotidianitat, malgrat la trastocada realitat. Calia buscar menjar i preparar-lo, calia posar el plat cada dia a taula, com a mínim dos cops al dia, i això, en alguns moments, demanava una gran dosi d'energia en unes ciutats on el menjar desapareixia un poc més cada dia, i on els bombardejos se succeïen, a voltes, sense treva.

Els bombardejos i les ocupacions de pobles i ciutats per part dels rebels franquistes van suposar el desplaçament de la població civil. Milers i milers de persones van ser abocades a abandonar les seves cases i buscar refugi en altres poblacions. La guerra civil provocà un dels primers desplaçaments massius de la població.

La guerra, com dèiem al principi, trastocà la vida quotidiana i els projectes individuals i col·lectius. En les activitats agrícoles, les dones, continuaren treballant-hi com fins aleshores. També, en el sector industrial. L'esclat de la guerra, però, comportà un reajustament de la producció. En el tèxtil, algunes indústries es van dedicar a fer roba per als milicians, i algunes empreses metal·lúrgiques ajustaren la seva anterior producció a la nova demanda creada per la guerra, és a dir a la fabricació d'armament. Aquest sector, que abans de la guerra era un sector masculinitzat, va incorporar moltes dones a la producció en substitució dels homes que se n'havien anat al front.

El mateix any 1936, la Generalitat, per garantir la continuïtat de la producció agrícola i industrial, decretà la col·lectivització de les empreses, que van passar a ser dirigides per comitès de treballadores i treballadors. Tot i això, la discriminació de la representativitat femenina en els comitès era palesa, fins i tot en les empreses on la majoria de treballadors eren dones. La discriminació laboral entre dones i homes es mantingué també pel que feia als jornals i a la qualificació professional.

Si abans parlàvem d'iniciatives governamentals per garantir la producció, una altra iniciativa del govern de la Generalitat, va ser l'aprovació del Decret de reforma eugènica de l'avortament. El decret, de 9 de gener de 1937, plantejat com una millora en la sanitat, autoritzava la interrupció artificial de l'embaràs, efectuada en hospitals, clíniques i institucions sanitàries dependents de la Generalitat. Els motius justificats per a la pràctica de l'avortament, podien ser d'ordre terapèutic, eugènic o ètic, i es realitzaven a petició de la dona interessada.

34

En el text preliminar que acompanya l'edició del decret que ara reproduïm s'explicava el que segueix:

“En autoritzar l'avortament i facilitar-ne la realització, deixem a la dona en condicions d'ésser mare només quan ella ho desitgi, quan el fill, per a ella, sigui fi i no accident....la dona serà, en fi, mestressa del seu cos, no per a usar-ne malament, sinó per a forjar la glòria de si mateixa i per a fer de la maternitat fruit conscient dels seus sentiments i no conseqüència indesitjada de l'egoisme sexual masculí”. Dit en paraules actuals, el decret de la Generalitat de Catalunya de 1937, reconeixia el dret de les dones a decidir sobre la

maternitat, en definitiva, reconeixia el dret de les dones a decidir sobre el propi cos.

Federica Montseny, va ser ministra de sanitat durant la Guerra Civil. Era la primera vegada que una dona ocupava un càrrec de responsabilitat política d'àmbit estatal. Federica Montseny ve d'una llarga tradició del pensament anarquista femení que fundà a Catalunya Teresa Claramunt i que continuà Teresa Mañé, la mare de Federica Montseny. Teresa Mañé, que publicava amb el pseudònim de Soledad Gustavo, escrivia el 1898: “...la dona només demana que li concedeixin allò a què com a ésser humà i lliure té dret, és a dir, que sigui reconeguda civilment”.

Amb la companyia teòrica i afectiva de la seva mare i del seu pare Joan Montseny, que utilitzà el pseudònim literari de Federico Urales, inicià també el camí de l'escriptura com a arma política, amb una extensa obra literària i una intensa vida dedicada a l'activisme. Acció i pensament conflueixen en la figura de Federica Montseny. El seu objectiu transformar la societat: “cal transformar totes les institucions jeràrquiques: el govern, les institucions religioses, la vida familiar, la sexualitat, l'escola”.

35

De repressions

La dictadura franquista, que s'imposà a partir de 1939, abolí tots els drets polítics i socials promoguts per la Segona República. Com a conseqüència del triomf dels sollevats, desenes de milers de persones elegiren el camí de l'exili com a estratègia per sobreviure davant del sistema repressiu instal·lat pel règim militar. D'altres, per voluntat o per força, van optar per quedar-s'hi. Les dones que havien tingut alguna representació política, i també d'altres que no n'havien tinguda, van patir presó i fins n'hi va haver que van ser condemnades a mort i afusellades.

Les creadores que durant l'etapa republicana havien utilitzat la literatura, la pintura, l'art, com a via d'investigació per a crear nous simbòlics femenins i socials, es van veure abocades al silenci. No podien continuar creant nous

referents davant la imposició de l'únic i exclusiu model de feminitat acceptat pel règim, el de la domesticitat. A més, les escriptores que utilitzaven el català com a vehicle d'expressió van emmudir davant la prohibició de l'ús de la llengua catalana. En canvi, les creadores i professionals que van fugir a l'exili, malgrat les dificultats dels primers anys, es van refer i van continuar la seva tasca. Moltes van fer importants contribucions als països que les van acollir.

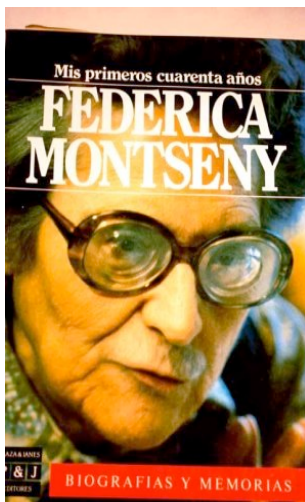

Una de les característiques que definí la dictadura franquista, en paraules de Carme-Clara Parramon, va ser el marcat caràcter sexual que tingué la confiscació dels drets polítics i socials. Les discriminacions contra les dones abraçaven tots els àmbits de la seva vida i afectaven les relacions de maternitat, familiars, socials, professionals, laborals, econòmiques i polítiques. La maternitat va ser considerada per a la dictadura una obligació de les dones envers l'estat. L'avortament va ser prohibit i es condemnà a penes de presó tant la dona que avortava com la persona que el practicava. Les úniques funcions que el nou règim reconeixia per a les dones eren el matrimoni i la

maternitat. La seva supeditació a l'home es va establir a través d'una legislació discriminatòria. L'heterosexualitat es convertí en obligatòria i les relacions homosexuals van ser durament perseguides i castigades amb penes de presó o de reclusió en manicomis.

La repressió econòmica que la dictadura feixista exercí contra les dones –la prohibició d'accedir a certes professions i la continuïtat de les dones casades en el treball remunerat reglat– va suposar la pèrdua de drets, entre d'altres, el de rebre subsidis, de rebre una pensió, i condemnà un sector important de la població femenina a la pobresa, una pobresa en la qual encara viuen les qui han sobreviscut. Amb tot, i malgrat la por, els primers moviments col·lectius d'oposició al franquisme van ser protagonitzats i liderats per dones, pocs anys després de la fi de la guerra civil, concretament, a partir de 1945.

A mesura que les tropes franquistes anaven ocupant pobles i ciutats, moltes dones i homes van optar per emprendre el camí de l'exili. Després de travessar la frontera, una gran part de les persones desplaçades van ser confinades a camps de refugiats, en condicions deplorables. Els primers anys van ser difícils pel que fa a la subsistència i moltes exiliades i exiliats van sobreviure fent tota mena de treballs. Quan havien refet parcialment la seva vida i les urgències quotidianes havien estat més o menys resoltes, un nou conflicte bèl·lic trastocà, novament, les seves vides. Ens referim a la Segona Guerra Mundial, que afectà de manera molt directa les exiliades que restaren a Europa.

Federica Montseny a les seves memòries *Mis primeros cuarenta años* ens descriu, amb el punt d'humor que la caracteritzava, com es transformà per tal que les tres policies que la perseguïen, la franquista, l'alemanya i la francesa, no la reconeguessin. Es va tnyir els cabells de ros i es va fer la permanent. Però es va quedar calba de tant de potingues que s'hi va posar, i per amagar la calvície i el rostre es va comprar un barret d'ala ampla. Un dia, al metro, se li acostà un home: “*Perdoni, vostè és Federica, oi?*”. Ella va respondre: “*Monsieur, qu's que vous disait?*”. La policia no la va detenir i, després de moltes “peripècies”, va aconseguir passar a la França lliure.

Des de finals de 1944 va viure a Tolosa, on va continuar dedicant part de les seves energies a la CNT i va tornar a agafar el fil d'allò que sempre havia volgut ser, escriptora.

Però no totes les dones que van prendre part activa en la resistència, des que el juny de 1940 les tropes alemanyes havien envaït França, van córrer la mateixa sort. Secundina Barceló, Neus Català, Dolors Gener, Coloma Serós, entre d'altres, van ser detingudes i deportades al camp de Ravensbrück, on van ser obligades a treballar en fàbriques

d'armament, on, sempre que van poder, practicaren el sabotatge. De les 133.000 dones i criatures recloses al camp de Ravensbrück, procedents de vint-i-cinc nacionalitats, més de 90.000 van morir.

D'altres, van emprendre una mena de pelegrinatge forçat per diverses ciutats europees fins que van aconseguir albirar l'altra riba de l'Atlàntic. Nova York,

va ser una ciutat *transfer* per arribar a les Antilles. República Dominicana i Cuba van ser recers temporals i allà van desenvolupar les activitats més insòlites per tal de sobreviure. L'escriptora i periodista Anna Murià, que havia format part del Comitè Central d'Estat Català, va haver de fer de massatgista de senyores riques a la República Dominicana. Després, vuit mesos a Cuba, subsistint gràcies a l'ajut internacional o al dels col·legues que s'hi havien establert abans, ja que el govern cubà prohibia tenir una feina remunerada als estrangers.

L'Amèrica Central i la del Sud van ser les destinacions finals, en un sojorn que s'allargà dècades. No va ser, com suposaven que seria, només una breu estada, un parèntesi en les seves vides, sinó que esdevingué un viatge sense retorn, en molts casos, i en d'altres, el retorn es posposà fins a la mort del General Franco i l'inici del procés democràtic.

38

Anys després, quan la continuïtat de la dictadura de Franco al poder es perllongava i obtenia el reconeixement de les potències internacionals, s'esvaï aquella sensació primera de provisionalitat. De mica en mica van tornar a les seves antigues professions. La formació i experiència que havien adquirit a Catalunya van ser posades en pràctica als nous països i contribuïren a endegar projectes innovadors. En el camp de la pedagogia, destaca Dolors Canals i Farriols, artífex del projecte educatiu per a criatures de 0 a 6 anys que es posà en pràctica durant la Guerra Civil, que a Cuba continuà les recerques amb nounats, a l'hospital Calixto Garcia de l'Havana i que, posteriorment, a Nova York, va ser supervisora del centre pilot de guarderies de guerra, durant els anys 1942-1944 i cap del programa de ràdio Información Puericultora de la CBS (1944-1953), que s'adaptà a altres països americans. També hi destacà Dolors Piera i Llobera, mestra fundadora de la Cooperativa de la Tècnica Freinet i membre de la comissió organitzadora per part de la Generalitat de l'Escola d'estiu de 1935, a més de regidora de l'ajuntament de Barcelona l'any 1937. En el seu exili xinès va ser assessora de la comissió del Ministeri

d'Educació en la confecció dels programes d'Educació General Bàsica, el 1950. En el camp teatral, el focus de renovació del teatre sud-americà va ser Margarita Xirgu, en el seu vessant d'actriu així com també per la seva tasca pedagògica, encaminada a la formació d'actors.

Dolors Canals, Dolors Piera, Margarida Xirgu

Per a moltes de les dones que van restar a Catalunya i que havien tingut significació política, la fi de la guerra civil va suposar el pas a la clandestinitat o l'empresonament, i van viure sotmeses durant els anys de captiveri a pràctiques brutals. Com han posat al descobert investigacions recents, van ser les mares les qui van viure aquell període en un continu estat de terror, patint per la supervivència pròpia i per la de les seves criatures. Criatures desaparegudes, d'altres d'assassinades en presència de la mare, són algunes de les pràctiques que el nou govern posà en marxa, episodis que s'han mantingut en el silenci fins fa ben poc.

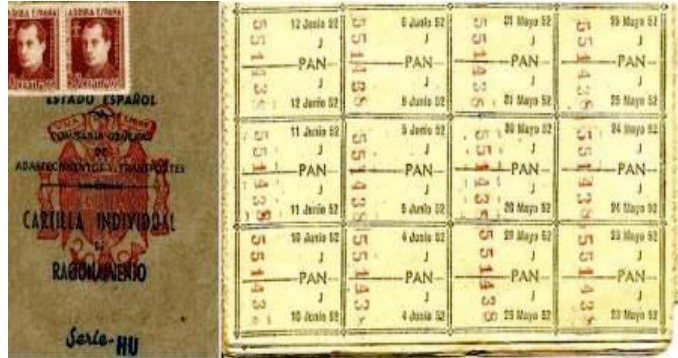
39

Una de les presons de dones era la del barri de les Corts a Barcelona, on els primers anys del franquisme hi va haver més d'un miler de dones recloses, la majoria de les quals per qüestions polítiques, és a dir, per haver estat acusades d'haver donat suport al règim republicà. Per a la gran majoria de les dones que restaren al país, la fi del conflicte bèl·lic no suposà un retorn a la

normalitat. Després de cap guerra, no es recuperen el ritme ni les condicions de vida anterior.

Subsistir durant la postguerra no era fàcil. La manca de productes de primera necessitat i de combustible feia que la subsistència quotidiana es convertís en una activitat frenètica i frustrant. El 4 d'agost de 1939 es va establir el control de preus de tots els articles de primera necessitat. Tota operació de compravenda de productes que no respectés el preu fixat era il·legal. Pa, peix, carn, hortalisses, llegums, llet, ous i un llarg etcètera de productes de primera necessitat, així com també medicines, vestit, calçat, sabó, restaven sota control de l'estat. Es fixaven les racions individuals dels articles sotmesos a racionament per a un home adult i, des d'aquest paràmetre, s'assignava a les dones el 80% de la ració atorgada a l'home adult i un 60% a les criatures. A les persones grans els corresponia la mateixa ració que a les dones.

Però, ni la quantitat ni la regularitat en l'arribada dels aliments des de la Comisaría General de Abastecimientos y Transportes a les botigues cobrien les necessitats bàsiques alimentàries de la població. A les portes de les botigues, cues i més cues per aconseguir les racions quan hi arribaven. Fora d'aquell moment, les prestatgeries de les botigues, buides. Una economia paral·lela fluïa al marge de l'economia oficial. La permuta de productes era pràctica habitual. Tabac per ous, ous per pa, pa per llet... En les economies familiars, criatures petites o persones malaltes complicaven encara més la difícil subsistència. En aquests casos, una estratègia de supervivència: els adults en bon estat físic menjaven menys i, entre aquests, les dones encara menys.

La despesa destinada a alimentació pujava i pujava any rere any a remolc de l'increment del preu de les subsistències. De 1940 a 1949 la despesa alimentària s'havia incrementat més del 150%. Els jornals, no. La gana era una experiència compartida per amplis sectors de la població. Durant tretze anys l'adquisició d'aliments es va convertir en la preocupació prioritària dels nuclis familiars. Passaren molts anys fins que es van recuperar els nivells de consum assolits durant els anys de la Segona República. Encara el

1950, les classes populars consumien la meitat de pa que adquirien el 1936. En aquelles condicions, subsistir per a les economies febles va suposar un esforç ingent, i la recerca de treball remunerat, fos el que fos, una necessitat vital.

L'educació que s'impartia en aquell moment insistia en la formació domèstica per a les nenes i en la professional per als nois. En l'ideari de l'època, el model de feminitat era el de la domesticitat i una dona treballadora no era cap model on emmirallar-se, ans al contrari. Aquesta proposta d'organització sexual, justificava que el dret al treball fos considerat un dret masculí. Per això, quan les dones, per voluntat o per força, s'havien d'incorporar al mercat laboral, la seva presència sempre era considerada subsidiària i no gaudia dels mateixos drets ni jornals que els homes.

El règim franquista va exercir una contundent i continuada repressió econòmica envers les dones, en limitar el seu accés al treball remunerat. La primera llei fonamental del franquisme, el Fuero del Trabajo (1938) establí: “l'Estat alliberarà la dona casada del taller i la fàbrica”. Aquesta llei, va anar acompanyada d'un conjunt de normatives amb l'objectiu de desincentivar la incorporació de les dones al treball remunerat, com ara la Ley de Subsidios Familiares (1938) o el Plus de Cargas Familiares (1945). Paradoxalment, el franquisme, que va fer una lloança formal de la família, definia els membres de la unitat familiar amb una paraula amb connotacions pejoratives, “càrregues”.

Però, la que va tenir conseqüències més perverses va ser la Ley de Reglamentaciones de 1942, que establí l'obligatorietat d'abandonar el lloc de treball remunerat en el moment que les dones es casaven. Això va comportar l'expulsió de les dones casades del mercat laboral reglat. Tanmateix, l'escassetat i encariment dels productes de primera necessitat van fer que moltes dones continuessin treballant en el mercat laboral desregulat, que no estava oficialment reconegut i que, per tant, tampoc no reconeixia drets.

Tot i les regulacions i mesures per a desincentivar, i fins i tot prohibir, la continuïtat de les dones en el treball remunerat, la prohibició no es va fer efectiva en tots els sectors productius. Els empresaris del tèxtil, si complien la normativa vigent, havien de tancar les fàbriques, ja que la major part de la població assalariada eren dones. Justament, va ser a les fàbriques tèxtils on van esclatar els primers conflictes socials durant el franquisme. Malgrat la prohibició de vagues, malgrat la prohibició de manifestacions, malgrat la prohibició d'associacions de tot tipus que el règim franquista havia decretat, els conflictes socials van esclatar i van tenir un clar protagonisme femení.

El dia 15 de desembre de 1945, començà una vaga en demanda de millores salarials a la Fàbrica Nova (Hilados y Tejidos Bertrán y Serra) de Manresa. La majoria dels 2.000 treballadors eren dones⁵. Aquesta va ser una de les primeres vagues del franquisme i, malgrat la por a la repressió policial –l'estat considerava les vagues un acte de rebel·lió militar– i la por a perdre la feina en un moment en què la subsistència era precària, van ser les dones les qui iniciaren la vaga, li donaren continuïtat i crearen els comitès per negociar amb els propietaris i les autoritats militars i civils. La historiadora Nara Varo ha estudiat els conflictes laborals dels primers anys del franquisme, conflictes que van ser paral·lels a les protestes per la manca de productes de primera necessitat i que, en tots dos casos, van tenir un destacat protagonisme femení.

42

El 1961, s'aprovà la Ley 56/1961 de 22 de julio sobre Derechos Políticos, Profesionales y de Trabajo de la Mujer. En paraules de l'antropòloga Maria Jesús Pinto Iglesias, la llei va introduir reformes: va eliminar algunes discriminacions laborals per raó de sexe, va fer desaparèixer les excedències forçoses per matrimoni que obligaven la

dona a deixar el treball després de la boda i va delimitar, encara que sense eliminar-la, la potestat dels marits sobre les dones per autoritzar-les a treballar o no, i el dret del marit de cobrar-ne el sou⁶.

⁵ Laura Sanmiquel, reproduït a Gal·la Garcia Casarramona *En veu de dona. La Fàbrica Nova de Manresa*. Manresa, Ajuntament de Manresa, 2005.

⁶ *Boletín Oficial de las Cortes Españolas*, 15 de julio de 1961, no 707. Reproduït per Maria Jesús Pinto Iglesias a *Dones de tabacalera*.

Fernando Herrero Tejedor i Pilar Primo de Rivera –que havia estat l'artífex de la Secció Femenina, organització femenina del règim, l'única reconeguda i, per tant, legal– en el discurs que van fer de presentació de la llei, van justificar el perquè de l'aprovació i que, ningú s'enganyés, la llei no era feminista, ni pretenia la igualtat entre homes i dones. L'aprovació de la llei, però, no va ser difosa, ni els representants dels sindicats informaren les dones dels seus drets. Anys a venir, les dones de Tabacalera, de Tarragona, que havien estat obligades a abandonar el seu lloc de treball després de casar-se, van ocupar carrers, places i edificis de govern per exigir el reingrés immediat al seu antic lloc de treball.

Nacions Unides declarà el 1975, com a any internacional de la dona. El motiu pel qual s'acordà convocar l'Any Internacional de la Dona no era altre que intentar eliminar les discriminacions que les dones patien arreu del món, a la vista dels informes, dels estudis i de les estadístiques que posaven en

evidència la situació desigual entre homes i dones, en temes com l'accés a la cultura, al treball remunerat, etc.

El document de Nacions Unides és una síntesi de la situació de les dones arreu del món, en temes com ara l'ensenyament universitari, el treball remunerat reglat, o les institucions polítiques. Les xifres denunciaven la situació de discriminació de les dones a nivell internacional i l'Assemblea General de Nacions Unides, com a pas previ a la declaració de l'Any Internacional de la Dona, va fer una declaració sobre l'Eliminació de la Discriminació Contra la Dona, el 1967. El govern espanyol, que, com hem dit, era membre de l'ONU, malgrat que no complia la Declaració Universal dels Drets Humans ni tampoc, la Declaració sobre l'Eliminació de la Discriminació contra la Dona, de 1967, va fer una celebració de l'Any Internacional de la Dona, amb un acte inaugural que presidiren Carmen Polo –dona de Francisco Franco, que havia eliminat a través del cop d'estat de 1936 el sistema democràtic republicà i abolí tota la legislació republicana, que atorgava drets a les dones– i Pilar Primo de Rivera –presidenta de la Sección Femenina y de las Jons, organització ideològica feixista de dones–, entre d'altres.

Construint la democràcia

En el procés de transició política, iniciat després de la mort del general Franco el 1975, les dones van voler participar en la construcció de la nova societat democràtica i van contribuir, amb les seves aportacions teòriques i el seu activisme, a ampliar els estrets marges d'allò que, fins al moment, es considerava política. Amb les seves intervencions, tant individuals com col·lectives, han aconseguit situar a les agendes polítiques temes que, fins a aquell moment, havien quedat relegats a l'àmbit privat, i han aconseguit ampliar els drets civils, els drets socials. Els cinquanta anys de dictadura franquista, havien condemnat les dones a la submissió i a la discriminació. En els imaginaris col·lectius, la discriminació s'havia establert com a pràctica de relació que envaïa totes les esferes de la vida íntima i col·lectiva. Els grups de dones van fer-ho públic, van posar-ho en evidència i van alertar que si es volia construir una societat democràtica, calia iniciar una transformació radical per tal d'eliminar-les i establir un nou pacte social.

El primer pas, va ser la denúncia col·lectiva que es va fer pública a les Jornades Catalanes de la Dona, celebrades al Paranimf de la Universitat de Barcelona el maig de 1976. A la denúncia de lleis i pràctiques que discriminaven les dones, seguí l'exigència de contemplar temes que abans havien estat considerats de l'àmbit privat, per passar a ser considerats temes d'interès col·lectiu⁷. Les Jornades Catalanes de la Dona van ser un compromís pel canvi social i una acció política imprevisible en les seves conseqüències, il·limitada en els resultats i irreversible.

Amb el bagatge del pensament feminista, amb l'experiència de la lluita en la clandestinitat durant el règim franquista i amb la voluntat de millorar les condicions de vida després d'anys de dictadura, el mes de maig de 1976, gairebé quatre mil dones, arribades de ciutats pobles i municipis de tot Catalunya, es troben al Paranimf de la Universitat de Barcelona per celebrar les Jornades Catalanes de la Dona, que havien estat prèviament convocades per organitzacions no governamentals com a resposta als actes que la Comissió oficial de la Secció Femenina havia celebrat arran de l'Any Internacional de la Dona.

⁷ *Jornades Catalanes de la Dona*. Barcelona, Alternativas, 1977.

Una assistència tan massiva sorprengué les mateixes organitzadores i va ser el primer intent unitari d'organització col·lectiva després de quaranta anys de silenci forçat. Les jornades van ser possible gràcies a la sensibilització i a la mobilització d'importants grups de dones de diverses ideologies, oficis, extracció social i concepció feminista. Les jornades van constituir un intent d'aplegar i coordinar tots els grups de dones que de manera dispersa feia anys que actuaven a Catalunya. L'objectiu no era altre que crear un document de bases per a facilitar l'acció conjunta i difondre les conclusions de manera extensiva en tots els àmbits socials.

45

El programa aprovat unànimement per les quatre mil dones que hi assistiren n'explicita les denúncies i reivindicacions, i la seva lectura ens permet conèixer quines eren les condicions de discriminació que vivien les dones dels anys setanta i alhora descobrir les seves aspiracions, els seus desitjos. La celebració de les Jornades Catalanes de la Dona, va suposar la irrupció del moviment feminista en la societat catalana i va tenir com a conseqüència l'inici de nous processos i la creació de nous espais. El primer resultat i el més immediat va ser la creació d'espais propis, d'espais sexuals en femení. Van aparèixer bars i llibreries, editorials i centres de recerca de dones a les universitats, associacions, cases i casals. En definitiva, espais d'intercanvi, de relació, de coneixement, de creació.

En paral·lel a la creació d'espais propis i de nous rituals d'ocupació de carrers i places –manifestacions i actes per celebrar el dia internacional de les dones...–, vingué l'exigència del dret al propi cos i a una sexualitat lliure. El dret a la

lliure disposició del propi cos implicava la reivindicació de tot un seguit de drets –sexualitat lliure, maternitat lliure i desitjada, educació afectiva i sexual, legalització dels anticonceptius, dret a l'avortament...–, que implicaven un canvi social que afectava les capes més profundes, més estructurals.

És així com el lema “Allò que és personal és polític” esdevingué més que una consigna i es transformà en una línia de pensament que desemascarava mites i donava dimensió pública a uns temes que es volien mantenir dins l'àmbit personal. Les reivindicacions i els moviments de dones s'inscrivien, en la dècada dels setanta, en la lluita per la democràcia i els drets humans, però exigiren una democràcia implicada en les necessitats humanes. No n'hi havia prou de tenir institucions de govern democràtiques, calia democratitzar tots els nivells socials i, per això, van proposar un canvi d'escala de manera que les necessitats de la vida quotidiana fossin incorporades a les agendes polítiques de partits i institucions de govern.

A l'escalf de la celebració de les Jornades Catalanes de la Dona, diversos projectes es van posar en marxa: revistes, llibreries, bars, editorial, cases, centres d'investigació, tots ells convertits en fites urbanes que van configurar una geografia femenina. El 14 de maig de 1977, obrí les portes la primera llibreria de dones de l'estat, situada al carrer Lledó de Barcelona, impulsada per quatre dones de les vocalies del Barri Gòtic i el Casc Antic. Després, van seguir les llibreries de Madrid, Bilbao, Saragossa, Granada, València, Manresa, Girona... El mateix any, es creava el bar biblioteca la Sal. Tant la llibreria com la biblioteca, a més de les activitats que els eren pròpies, van convertir-se en centres de relació, d'intercanvi i també d'assessorament contra les agressions masculines, de separacions i d'avortament, encara prohibit. Poc després, va aparèixer *laSal*, la primera editorial feminista de l'estat.

46

Els bars de dones, des de 1975, s'escampaven per la geografia catalana. Els primers Daniel's i Chez Maite, van patir constants batudes policials a la recerca

de dones susceptibles de l'aplicació de la Llei de perillositat social. Després seguien La Luna, Member's i un llarg etcètera. I, des de l'any 1979, es creà la Casa de la Dona, a la qual van seguir cases i casals de dones, escampats per tot arreu.

La creació d'espais propis de dones explicitava obertament la sexualització de l'espai davant la pretesa idea de la neutralitat de l'espai. La diferència sexual que organitzava la societat, també havia estructurat i organitzat les ciutats. No tots els sexes tenien el mateix dret en l'ús de l'espai urbà. La societat patriarcal atorgava l'ús prioritari al col·lectiu d'homes, i les dones, o bé n'eren excloses, o bé se les relegava a un ús marginal, parcial, en una gradació d'horaris i de funcions. Les dones dels setanta reivindicaven amb la seva presència arreu el dret a la ciutat. També es van crear mitjans de comunicació, com ara revistes. Una munió de revistes contribuïren a fer pública la denúncia i la voluntat de les dones de posar fi a la desigualtat discriminadora.

Dones en lluita, impulsada per la Coordinadora Feminista de Barcelona, va aparèixer el mes de desembre de 1977. L'editorial d'aquell número 0, plantejava els grans temes del moment: la reivindicació de l'amnistia per a la dona. El 80% de les empresonades havien estat condemnades a causa de lleis sexistes: per avortament –penalitzat fins a aquell moment–, per utilitzar o receptar anticonceptius –prohibits–, per prostitució –penalitzada–, per adulteri –considerat delit només per a les dones– i per homosexualitat –considerada encara delicte. L'article conclou “No n'hi ha prou amb les campanyes generals d'amnistia per a tots els presos... HEM DE CANVIAR LES LLEIS”; unes lleis sexistes que discriminaven les dones. A més de canviar les lleis, el moviment feminista va fer importants aportacions al coneixement i les seves aportacions teòriques han estat radicals, cabdals.

47

La revista *Vindicación Feminista*, una de les publicacions que més va aportar al debat teòric, es preguntava “¿És treball, el treball domèstic?” Pregunta que sota una aparent simplicitat desvetllava un dels temes estructurals d’aquella i de qualsevol societat, el treball domèstic com a eix vertebrador, imprescindible per a la continuïtat de la vida humana sobre el planeta, però que, ni les estadístiques, ni els indicadors de riquesa, quantificaven, avaluaven, valoraven. Un treball que, històricament, ha estat desenvolupat per dones. Ana Estany, Regina Bayo, Lidia Falcón i Carmen Alcalde, analitzen el valor estructural del treball domèstic. Anys a venir, amb sentit de l’humor i ironia, l’escriptora Montserrat Roig, va escriure:

“Un dia, mig en broma, vaig apuntar en un rotlle de paper higiènic totes les tasques que fa –desfà– una dona casada i amb dos fills des que s’aixeca fins que se’n va a dormir. Em van sortir 123 treballs diferents. I aquí sí que no exagero: els plats s’embruten / es freguen / s’eixuguen/ es guarden / es treuen / es posen / s’embruten / es freguen... Les bates dels nens es posen / es treuen / es renten / s’estenen / es planxen / es pleguen / es guarden.. Només faria falta, durant una setmana, que milers de dones, milions de dones, deixessin de fer 123 tasques que jo vaig apuntar en un paper higiènic. Tot tipus de dones. Veuríem què farien els cardenals de Roma sense les seves mongetes”⁸.

48

Les 123 tasques de què parlava Montserrat Roig formen part del treball domèstic i de cura que havia estat atribuït, amb caràcter d’obligatorietat, a les dones, com si d’una habilitat innata es tractés. El treball domèstic i de cura reverteix a la societat a través de les persones de l’entorn familiar. Aquest treball, però, ni era visible ni es quantificava, ja ho hem dit abans, i malgrat ser absolutament imprescindible per a la continuïtat de la societat, no comporta drets socials ni polítics. El moviment feminista ha posat en relleu els lligams indissolubles que existeixen entre el treball domèstic i el remunerat, entre l’economia domèstica i l’economia política i ha fet una valoració econòmica del que suposa el treball de producció domèstica i la seva aportació a la generació de riquesa a Catalunya i al benestar.

El plaer és un dret, era el text d’una “enganxina”, d’una consigna que el moviment feminista escampà arreu. Aquesta breu frase, suposava un canvi

⁸ Montserrat Roig, *Temps d’Horta*, desembre del 1994.

radical respecte al model de feminitat imposat pel franquisme. Si la maternitat, recordem-ho, era una obligació de les dones envers l'estat, si la sexualitat s'entenia només com a reproducció i el desig i el plaer eren impensables per a les dones, el moviment feminista, a partir dels anys setanta, exigí el dret a una maternitat lliure i desitjada, el dret al propi cos, i divulgà la diferència entre reproducció i sexualitat. Si la reproducció havia de ser lliure, la sexualitat també, i això volia dir el dret al plaer per a les dones i l'oposició a l'heterosexualitat com a única opció sexual. El lesbianisme va fer acte de presència, malgrat la duresa, malgrat la repressió a què encara el sotmetia la Ley de Peligrosidad y Rehabilitación Social, promulgada pel règim franquista el 5 d'agost de 1970. L'aportació del moviment feminista va forçar canvis legislatius que despenalitzaven totalment o parcial allò que abans havia estat considerat delictiu; va instar les institucions a crear serveis i noves lleis, i sobretot va permetre a les dones i als homes viure'ns amb més llibertat.

49

“Volem caminar tranquil·les”, “Fem nostra la nit”, “Take Back the Night”, es va convertir als setanta en un clam a nivell internacional en resposta a les violacions de dones. Es reclamava els carrers per a les dones, per fer visible l'oposició a violència sexual masclista que es produïa en tots els àmbits, al carrer, al lloc de treball, als instituts i a les universitats, i a l'espai domèstic. La denúncia de la violència exercida contra les dones situava les causes estructurals del problema, desemmascarava els mites i, sobretot, els redimensionava en donar-los projecció pública. Novament, el lema “allò que és personal és polític”, era més que una consigna i esdevenia una via d'anàlisi, un corrent de pensament que ha incidit en el canvi de pràctiques i de mentalitats.

L'accés i el control dels recursos ha estat diferent entre els homes i les dones, tant pel que fa a recursos familiars com a recursos econòmics, socials, i polítics. Accedir als recursos, redistribuir-los pel territori, ha estat una de les

actuacions dels grups de dones que, des de pobles i ciutats, clamaven per la millora de la qualitat de vida personal i col·lectiva.

Una manera d'entendre la política com la recerca del benestar de la comunitat. I una manera de fer política que ha implicat un canvi d'escala tot situant en els centres de la polítiques públiques la vida quotidiana.

De la llibertat política

El 8 de març del 2004, la filòsofa Fina Birulés, feia la conferència “Les dones i la política”, en el marc dels actes de celebració oficial del dia 8 de març, al

Palau de la Generalitat. Fina Birulés, plantejava, des de la paradoxa, temes diversos entre d'altres, escatia la diferència entre llibertat política i igualtat, i de les fatals conseqüències de la manca de llibertat. Em permeto una reproducció, sinó extensa, tampoc breu, de l'exposició de la filòsofa, per ser una de les aportacions més aclaridores al debat, un debat inacabat i que ella, tampoc va voler tancar:

“... la llibertat política i la igualtat de drets no són sinònimes i afegeixo que és justament en virtut de la seva diferència que els és negada la llibertat a les dones....

És possible que el fenomen de la violència sobre el cos de les dones vagi més enllà de ser resultat de la simple discriminació, que es tracti d'alguna cosa més que de simples errades en la igualtat, d'imperfecions cròniques, d'excepcions a les regles del joc democràtic. ...

Quan parlem d'atemptats contra la llibertat femenina o de la seva pèrdua, no estem parlant de discriminació, és a dir de desigualtat, sinó de violència, d'autèntics intents de mantenir un control físic i social sobre el cos de les dones i els seus moviments...

(...) la igualtat té a veure amb el nostre estatut de subjectes de dret, de ciutadanes, però, com les dones no hem deixat de recordar, la igualtat no

*exhaureix en absolut el camp del polític: només és la condició prèvia d'allò polític. I recordar la fragilitat de les conquestes de la igualtat no significa desentendre-se'n, sinó ésser capaces i capaços d'haver-nos-les amb la llibertat, amb la possibilitat de "dir" la diferència sense que amb aquest gest es generi violència o desigualtat"*⁹

⁹ Fina Birulés. "Les dones i la política" dins Dia Internacional de les Dones 2004. Barcelona, Institut Català de les dones, Quaderns de l'Institut/1, 2004, pàgs. 15-31.